

**VÀI NÉT SINH HOẠT CỦA NGƯỜI VIỆT
Ở ĐỒNG BẰNG BẮC BỘ ĐẦU THẾ KỶ XX QUA CÔNG TRÌNH
“KỸ THUẬT CỦA NGƯỜI AN NAM” CỦA HENRI OGER**

**SOME CHARACTERISTICS OF VIETNAMESE PEOPLE'S LIFESTYLE
IN THE RED RIVER DELTA AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY IN THE
RESEARCH “MECHANICS AND CRAFTS OF THE ANNAMITES” BY HENRI OGER**

SVTH: Nguyễn Thị Kim Oanh, Trần Thị Hải Yến

Lớp 07CVNH, Khoa Lịch Sử, Trường Đại học Sư Phạm

GVHD: ThS. Nguyễn Xuyên

Khoa Lịch Sử, Trường Đại học Sư Phạm

TÓM TẮT

Sau hơn một thế kỷ ra đời, “*Kỹ thuật của người An Nam*” của Henri Oger đã trở thành tâm điểm chú ý của giới khoa học và mở ra cơ hội cho những ai say mê nghiên cứu. Quá khứ được tái hiện lại bằng tranh khiến công trình mang một nét độc đáo mới lạ, có giá trị bổ sung và là minh chứng xác thực cho các tư liệu nghiên cứu thành văn từ trước đến nay. Qua việc đi sâu giải mã một vài khía cạnh sinh hoạt của người Việt ở Đồng bằng Bắc Bộ được khắc họa trong tranh, đề tài góp phần tôn vinh tinh thần lao động khoa học chân chính của Henri Oger và bồi dưỡng tình yêu văn hóa nguồn cội cho thế hệ trẻ hôm nay.

ABSTRACT

For over one century after being introduced, “*Mechanics and Crafts of the Annamites*” by Henri Oger has been the centre of attention of specialists and brought about a chance for those who are interested in research. By recounting the past in engravings, the work of Henri Oger has an original feature supplementing and providing well-founded proof for the previous written research documents. With a thorough study and explanation of some characteristics of Vietnamese people's lifestyle in the Red River Delta depicted in the engravings, this paper helps to honour Henri Oger's genuinely scientific spirit of labour as well as to nourish in young people the love for culture of their origin.

1. Mở đầu

Đồng bằng Bắc Bộ từ lâu đã ẩn chứa trong mình bao tinh hoa văn hóa dân tộc, là mạch nguồn nuôi dưỡng tình cảm và là miền đất hứa của những cảm xúc sáng tạo. Nắm bắt được chất men Việt đặc biệt này, Henri Oger đã lặng lẽ đi trên con đường riêng với cách yêu và hoài vọng khám phá cái đẹp mang đậm dấu ấn cá nhân. “*Kỹ thuật của người An Nam*” ra đời chính là kết quả của tình yêu ấy. May mắn được tiếp cận và thật sự bị chinh phục bởi tài năng sáng tạo cũng như giá trị công hiến to lớn của tác phẩm, chúng tôi đã nhen nhóm một khao khát tìm hiểu và chọn cho mình đề tài: “Vài nét sinh hoạt của người Việt ở đồng bằng Bắc Bộ đầu thế kỷ XX qua công trình “*Kỹ thuật của người An Nam*” của Henri Oger”. Thiết nghĩ, những vấn đề được làm sáng tỏ thông qua việc nghiên cứu sẽ là nguồn tư liệu quan trọng cho các ngành khoa học như Sử học, Dân tộc học, Xã hội học và các bộ môn nghệ thuật có liên quan. Thứ nữa, quan trọng hơn, đề tài khơi dậy trong chúng ta niềm tin yêu và thái độ trân trọng quá khứ, góp phần vào việc bảo tồn và phát huy các giá trị sinh hoạt truyền thống trong đời sống văn hóa thời đại ngày nay.

2. Nội dung

2.1. Về công trình “Kỹ thuật của người An Nam” của Henri Oger

2.1.1. Vài nét về cuộc đời Henri Oger

Henri Oger sinh năm 1885 và mất tích vào năm 1936. Đương thời, người ta đánh giá ông là người thông thái, tài cao học rộng và cực kỳ cần mẫn nhưng dường như cuộc đời của học giả người Pháp này đã không gặp may mắn, yên vui. Không một lần được đón nhận vinh quang khoa học, thậm chí ông còn phải chịu đựng sự miệt thị, chống đối của giới nghiên cứu lúc bấy giờ khiến sự nghiệp, công danh, gia đình đều không mấy vẹn toàn, cho đến lúc mất đi thì cũng không ai hay biết.

2.1.2. Bộ sử liệu bằng tranh “Kỹ thuật của người An Nam”

a. Quá trình hình thành

Nhận thấy, có quá nhiều từ điển ngôn ngữ nhưng lại thiếu các tài liệu về phong tục và dân tộc học, Henri Oger đã dành thời gian khảo sát sinh hoạt đời thường và sinh hoạt nghề nghiệp tại vùng đồng bằng Bắc Bộ xưa. Ròng rã hơn năm trời, tác giả đã cùng một họa sĩ người Việt lang thang khắp các phố phường Hà Nội và vùng phụ cận để phác họa những hình ảnh phản ánh sinh hoạt của người dân từ sản xuất, buôn bán đến vui chơi, tập tục.

b. Hình thức xuất bản

Vượt qua mọi trở ngại về vấn đề tài chính, in ấn và bằng tất cả niềm yêu thích, hứng thú với công việc, Henri Oger đã cho ra đời tác phẩm in trên giấy dó khổ lớn bằng phương pháp in mộc bản. Bộ sách gồm hai tập, tập văn bản do tác giả viết và tập tranh vẽ 700 trang gồm hơn 4000 hình vẽ.

c. Sự thăng trầm của một công trình giá trị

Do được xem là người thiếu khiêm tốn, Henri Oger đã phải chịu nhiều sự chống đối, thù địch của giới nghiên cứu. Việc tác phẩm in với số lượng chỉ 60 bản cũng đã không gây được ảnh hưởng sâu rộng. Do vậy, tác giả cùng tác phẩm tâm huyết của mình đã rơi vào quên lãng. Mãi đến năm 2004, trong một dự án khôi phục kho tàng di sản văn hóa, bản gốc hoàn chỉnh duy nhất của cuốn sách mới được chọn để biên soạn lại và cho tái bản.

d. Giới thiệu ấn bản mới (EFEO, 2009)

Lần tái bản này giữ nguyên cấu trúc của ấn bản gốc. Tập bài viết được giới thiệu bằng ba thứ tiếng (Anh, Pháp, Việt) và 4200 tranh được tái hiện trong 700 trang của hai tập bản vẽ. Song song với việc in số lượng 2000 bản, bản số hoá của ba tập sách cũng được phát hành dưới dạng DVD (1000 bản).

2.2. Vài nét sinh hoạt của người Việt ở đồng bằng Bắc Bộ đầu thế kỷ XX qua công trình “Kỹ thuật của người An Nam” của Henri Oger

2.2.1. Đồng bằng Bắc Bộ những năm đầu thế kỷ XX

a. Tình hình chính trị - kinh tế

Từ cuối thế kỷ XIX đầu thế kỷ XX, thực dân Pháp đã bình định xong xứ Bắc kỳ, bắt đầu công cuộc khai thác thuộc địa trên quy mô rộng lớn và tiếp tục thi hành chính sách chuyên chế với bộ máy đàn áp nặng nề. Tình hình kinh tế ở đồng bằng Bắc Bộ đã có

những biến đổi to lớn do sự du nhập của phương thức sản xuất tư bản chủ nghĩa. Nền kinh tế bị kìm hãm trong vòng lạc hậu và phụ thuộc nặng nề vào kinh tế Pháp.

b. Tình hình văn hoá - xã hội

Trong xã hội, sự phân hoá giai cấp ngày càng sâu sắc hơn. Số lượng của giai cấp nông dân chiếm đông đảo. Thực dân Pháp thi hành triệt để chính sách văn hóa nô dịch, gây tâm lý tự ti vong bản khiến văn hóa bản địa thời kỳ này khó có điều kiện phát triển.

2.2.2. *Vài nét sinh hoạt của người Việt ở đồng bằng Bắc Bộ đầu thế kỷ XX qua công trình “Kỹ thuật của người An Nam” của Henri Oger*

a. Tết và lễ

Với những nét vẽ đơn giản mà tinh tế, sống động mà đặc thù của tranh khắc gỗ, thì vẻ đẹp thuần phát, chính xác nhất của mảng đời sống nơi phố thị mới thật sự được bộc lộ một cách đầy đủ. Khởi nguồn là những sinh hoạt thuộc mảng đề tài Tết và lễ của người dân đồng bằng Bắc Bộ xưa. Qua hơn 60 bức vẽ, từ Tết lớn đến hội nhỏ, từ cưới hỏi đến ma chay như đang được tái hiện lại trước mắt chúng ta. Tết là sự thăng hoa của cảnh sắc và lòng người [3;7,19,49,175,235]; đám cưới là sự gắn kết nghĩa tình lứa đôi [4;349,436,451]; tang ma là lòng ngưỡng vọng thành kính của người sống với người ra đi [3;5,77,89]. Tất cả hòa quyện tạo nên một cái nhìn đa sắc thái, sống động về những lễ tục truyền thống Việt.

b. Phép thuật và bói toán

Đi từ một xã hội thuộc vào loại văn minh nhất nhì trên thế giới lúc bấy giờ, việc đặt chân đến vùng đất An Nam quả là một sự mở rộng tầm mắt cho những nhà nghiên cứu người Pháp. Chính sự khác biệt này đã gợi bao hứng thú tò mò cho học giả trẻ Henri Oger. Phải vậy chăng, trong bộ sử liệu bằng tranh này tác giả có đề cập đến cả một mảng đề tài gợi nhiều thú vị nhưng đồng thời cũng gây nhiều tranh cãi, đó là: phép thuật và bói toán [3;1,60,85], [4;360,368,495]. Đây được xem là một tập tục dân gian phổ biến đã đi sâu vào nếp sống văn hoá Việt. Với dung lượng không nhiều (chỉ với 40 bức) nhưng sự xuất hiện của loạt tranh này đã khẳng định được sự tồn tại và phát triển của nó trong xã hội Việt Nam đương thời.

c. Các phép trị liệu dân gian

Trong những mảng đề tài được tái hiện qua tranh của Henri Oger thì các phép trị liệu dân gian thật sự đã chinh phục được người viết, bởi tính ứng dụng thiết thực mà nó cung cấp. Những miếng trầu, củ nghệ hay quả chanh thường ngày đều có thể trở thành những liều tiên dược. Bên cạnh đó còn là tập hợp những phép trị theo kinh nghiệm dân gian: bắt mạch, cạo gió, đau bụng đốt lá sơn, phải bồng cầm tai... [3;5,53,161,240]. Bằng hình ảnh sinh động, mảng đề tài này đem đến cho người xem những kiến thức vừa mới lạ vừa thân quen. Đây là một minh chứng cho yếu tố dung hoà và nương tựa vào môi trường sống của người Việt từ xưa đến nay.

d. Phố phường và nghề bán hàng rong

Hơn 4200 tranh vẽ được Henri Oger ghi lại trong không gian của Hà Nội xưa và các vùng phụ cận. Đời sống ngoài phố chắc hẳn đã để lại nhiều ấn tượng trong tác giả, bởi nếu không như thế, thì hơn 150 tranh vẽ thuộc mảng đề tài này đã không thể mang giá trị tái hiện cao đến vậy. Phố xưa hiện lên trong tranh như một thực thể không thể sống động

hơn, gây bao xúc cảm hào hứng, tò mò và say mê lạ lùng với những cái vốn rất đời bình thường [3;1,4,5,12,14,16,21].

e. Vui chơi giải trí

Sống trong xã hội Pháp văn minh, khi đến An Nam, người lính nghĩa vụ Henri Oger lại có một niềm khoái riêng, dường như ông chỉ muốn tìm về với những gì mộc mạc, đậm chất An Nam nhất. Việc tái hiện lại gần 250 hình ảnh sinh hoạt vui chơi giải trí lên trang vẽ đã là minh chứng xác thực cho điều này. Các đối tượng thuộc mảng đề tài gồm có nhạc cụ, các loại đồ chơi và trò chơi. Những nét vẽ trau chuốt, tỉ mỉ đã thay tác giả bày tỏ tình cảm của mình với một nền văn hóa xa lạ nhưng đầy sức quyến rũ, thôi thúc mọi giác quan khám phá [4;365,370,382,387], [3;2,3,49,58,71,88,285].

2.3. Từ công trình “Kỹ thuật của người An Nam” đến hiện thực sau hơn một thế kỷ nhìn lại

2.3.1. Tinh thần khoa học chân chính của học giả trẻ Henri Oger

Bất cứ một công trình khoa học nào khi ra đời cũng sẽ chịu sự đánh giá, phê bình và góp ý của những nhà nghiên cứu, những người quan tâm đến vấn đề. “Kỹ thuật của người An Nam” cũng vậy. Trải qua biết bao thăng trầm, sau hơn một thế kỷ, ắt hẳn sẽ dễ để chúng ta đưa ra một cái nhìn đúng đắn và toàn diện hơn. Tuy nhiên, bên cạnh việc ghi nhận công trình như một nguồn tư liệu điền dã dân tộc học, một bách khoa thư bằng tranh có giá trị to lớn thì tác giả của nó - Henri Oger - cũng rất cần được nhìn nhận lại với một tinh thần lao động khoa học chân chính.

2.3.2. Một vài tham chiếu từ tranh vẽ tới hiện thực

Hiện thực đồng bằng Bắc Bộ những năm đầu thế kỷ XX là nguyên liệu sống cho hơn 4200 tranh vẽ mà học giả người Pháp Henri Oger đã dày công nghiên cứu. Khi tiến hành việc tham chiếu từ tranh vẽ đến hiện thực xã hội lúc bấy giờ, chúng tôi nhận thấy đa phần là sự giống nhau. Khoảng đầu thế kỷ XX, phố phường Hà Nội và các vùng phụ cận là nơi thông thương sầm uất, diễn ra mọi sinh hoạt thường nhật của người dân xưa, nổi bật là gánh hàng rong - nét chấm phá của đồng bằng Bắc Bộ gần suốt thế kỷ XX. Bên cạnh đó, các phong tục tập quán như lễ, tết, cưới hỏi - ma chay, phép thuật và bói toán, các phép trị liệu vốn có tự bao đời nay hiện lên nguyên trạng qua tranh của Henri Oger. Tuy nhiên, một vài hiện thực được khắc họa còn có phần sai lệch, biểu hiện trong hầu hết phần đề nội dung tranh bằng chữ Hán. Thêm nữa, do đôi khi mang cái nhìn của người nước ngoài có nền văn minh, văn hóa tiến bộ mà Henri Oger nhìn nhận các sinh hoạt đời thường của dân tộc ta không mang tính khách quan.

2.3.3. Từ sự phản ánh hiện thực của tranh nghệ về bảo tồn giá trị truyền thống

Việc giữ gìn, phát huy các giá trị truyền thống phải dựa trên nguyên tắc lựa chọn và duy trì nguyên vẹn những cái gì? Cái gì cần loại bỏ, bổ sung, làm mới? Đây là câu hỏi chung đặt ra cho các sinh hoạt đã được Henri Oger tái hiện. Nghiên cứu này chỉ xin được gọi ra hướng mở về việc bảo tồn các giá trị từ tranh mà không đưa ra ý kiến cụ thể nào.

Song bên cạnh đó, chúng tôi lại nhận thấy được rằng, không một quá khứ nào có thể giữ nguyên vẹn khi gia nhập vào đời sống của hiện tại và đi tới tương lai. Bản sắc và bản lĩnh văn hóa của dân tộc trong việc thể hiện những giá trị văn hóa chung, phổ quát của

nhân loại và khẳng định phần sáng tạo riêng của dân tộc mình bằng việc làm phong phú, sâu sắc những giá trị đó - Thiết nghĩ, đây mới thực là điều cần nhấn mạnh khi bàn về bảo tồn và phát huy các giá trị văn hóa Việt truyền thống trong thời đại ngày nay.

3. Kết luận

Đồng bằng Bắc Bộ, một vùng quê mới chỉ nhắc đến tên thôi cũng đủ gợi bao rung cảm trong tận sâu tâm tưởng những người con đất Việt. Có thể nói, đây chính là vùng đất mang trong mình nét văn hóa điển hình của nước ta những năm đầu thế kỷ XX. Qua những nét mộc mạc, chân thực của tranh khắc gỗ, chỉ một vài khía cạnh sinh hoạt như Tết và Lễ, phép thuật và bói toán, các phép trị liệu dân gian, đời sống ngoài phố, nghề bán hàng rong và vui chơi giải trí cũng đã có thể vẽ nên một bức tranh văn hóa sống động, mang đậm bản sắc dân tộc Việt.

Trong những năm gần đây, cùng với sự chuyển mình mạnh mẽ về kinh tế đã diễn ra sự phục hưng ở lĩnh vực văn hóa. Việc tham gia nghiên cứu, khơi dậy sắc thái văn hóa Việt qua tranh khắc gỗ của Henri Oger là một hướng đi nhằm góp phần bảo tồn các giá trị văn hóa truyền thống. Bằng tất cả sự nỗ lực và niềm đam mê, chúng tôi đã cố gắng tiến hành đề tài nghiên cứu với mong cầu một lần được tri ân cùng tác giả và tìm về với văn hóa nguồn cội. Hy vọng sẽ có thể bắt gặp thật nhiều những tâm hồn đồng điệu trên con đường tìm về với văn hóa dân tộc nói riêng, cũng như khám phá kho tàng tri thức chung của nhân loại.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Phan Kế Bính (2005), *Việt Nam phong tục*, NXB Văn hóa Thông tin, Hà Nội.
- [2] Henri Oger (tái bản 2009), *Kỹ thuật của người An Nam*, Tập 1, NXB Thế giới, Hà Nội.
- [3] Henri Oger (tái bản 2009), *Kỹ thuật của người An Nam*, Tập 2, NXB Thế giới, Hà Nội.
- [4] Henri Oger (tái bản 2009), *Kỹ thuật của người An Nam*, Tập 3, NXB Thế giới, Hà Nội.
- [5] Nguyễn Mạnh Hùng (1989), *Ký họa Việt Nam đầu thế kỷ XX*, NXB Trẻ, Thành phố Hồ Chí Minh.
- [6] Olivier Tessier (2009), “Tác phẩm *Kỹ thuật của người An Nam* hay là sự mở đầu của “nhân học kỹ thuật” ở Bắc Việt Nam”, *Tạp chí Xưa & Nay*, Số 323 + 324, Trang 58 - 65, Hà Nội